

Dmitrij Timofejev

Institute of the Czech Language
of the Czech Academy of Sciences, Czechia
e-mail: timofejev@ujc.cas.cz
ORCID: 0000-0001-6604-758X

**ROMANTIC NATIONALIST PARADIGM OVERCOME:
THE STUDY OF THE EARLY MODERN CZECH LANGUAGE
AND BOHEMIAN LITERATURE**

Abstract

The paper presents the latest trends in studying the eighteenth-century written culture of the Czech lands and covers research on the history of the Czech language and Bohemian literature, its modern challenges, and prospects.

The history of written culture in the eighteenth-century Czech lands is divided into two main periods. The first period dated to the beginning of the century and lasted until the early 1770s; during this time, the leading cultural institutions, especially schools and publishing houses, were owned or sponsored by Catholic orders, most notably the Jesuits. The second period commences in the mid-1770s, when, after the reforms of Maria Theresa and Joseph II, the Habsburg state established its cultural hegemony. Many nineteenth- and twentieth-century philologists stigmatised the earlier period as an era of „downfall” unworthy of interest but praised the last quarter of the eighteenth century as the formative years of the Czech National Revival. However, the latest research in this area proves this point of view to be distorted and, in some ways, mistaken.

The paper gives a brief overview of the older approach to studying the eighteenth-century Bohemian written culture and points out its disadvantages. The central part of the paper introduces concepts developed by contemporary scholars that might also be applied to linguistic and literary studies in other Central European countries.

Keywords: Early Modern Czech language, Early Modern Czech literature, Early Modern manuscripts, Czech national revival, The Society of Jesus, Maria Theresa, Joseph II.

Nationalism is inevitable for a nation willing to prove its individuality, establish its own culture, and, eventually, sovereignty. However, as many examples show, periods of nationalism are often characterised by the poor quality of artistic production and, surprisingly, quite unceremonious, if not disrespectful, approach to history.

This paper presents a brief overview of how Romantic nationalism has influenced the history of written culture, literature and language

of the 18th century in the Czech lands and how the scholars of the 21st century are trying to correct the narrative based on ideology rather than facts, that was created two hundred years ago.

Romantic Nationalism and the Concept of the Degenerate Era of Literature

The empty plain — this is what the Czech literature was in the previous century. The deadly tomb prepared for our language! [...] A prayer book, [...] a catechism, a Book of Psalms, a hymnal, a fragmented Church history; at best, some grammar (actually non-grammar) basics that didn't even deserve to be called 'grammar' [...] a textbook or a workbook written in clumsy, if not to say disgusting language using the spelling with no rhyme or reason, now and then some inconsistent mix of words and ugly phrases forming a monstrous construct which one could barely name 'vocabulary'.¹

These words belong to one of the most prominent Czech intellectuals of the late 19th century, Ferdinand Čenský. Čenský was in no way a marginal underground author — he was a professor of the Czech language at the prestigious academy of Wiener Neustadt, well-known not only as a brilliant journalist but also as a translator and an author of several schoolbooks, including grammar books and dictionaries. Besides that, he was the private teacher of His Imperial and Royal Highness Archduke Franz Ferdinand of Austria.² He was one of the influencers who defined the mindset of the time. So, why would he dislike Early Modern Bohemical written culture to such an extent?

This question would not have been so important if it was just Čenský's opinion. Nevertheless, the presumption that the Czech language and Bohemian literature in the 18th century were so decadent that they were not worth any attention is commonplace among the academy from the early 19th century until the end of the 20th century.

The concept of the century and a half long "decline" of written culture in the Czech lands, which covered approximately 1620–1770, was articulated by Franz Martin Pelcl, an aristocratic teacher and a librarian, in a theatre play review published in 1771.³ His image of the Czech

¹ Čenský, Ferdinand: K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století. *Osvěta*, vol. 6, №1, 1876, p. 81.

² Havel, Petr: C. a k. voják Ferdinand Čenský. *Historie a vojenství*, vol. 43, №5, 1994, p. 98–102; Mádrová, Kamila: *Pedagogové ve službách trůnu: Privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, p. 104–116.

³ Pelcl, Franz Martin: Prag 1771. *Prager gelehrte Nachrichten*. Prague: Wolfgang Gerle, 1771, p. 362–364. The "decline" of the Czech language was probably for the

language and literature being saved from extinction by the Enlightened patriots was so powerful that by the beginning of the 19th century, it was referred to by Václav Matěj Kramérius,⁴ Jan Rulík,⁵ Josef Rautenkranc⁶, František Jan Tomsa⁷ and the other famous Bohemian enthusiasts.⁸ In his monumental History of Czech Literature, Josef Jungmann offered the most compatible version of this discourse. According to Jungmann, his contemporaries have “resurrected” Czech written culture after its “fall” and raised it to the level of the “so-called Golden Age”, which he dates to the late 16th and the early 17th centuries.⁹ Jungmann’s story hit the bull’s eye and became philological mainstream for a significant period. Late Early Modern literary works from that moment on were being stigmatised as “stagnating”¹⁰, “illiterate”,¹¹ “degenerate”,¹² “rotting”¹³ products of the

first time explicitly mentioned in the conclusion of the review: “Daß aber feit faft anderthalb hundert Jahren, dieſe flaviſche Mundart in eine Unthätigkeit verfallen, davon hat der gelehrte Schlötzer, in ſeiner Geſchichte der Slaven ſchon die Urfache zum Theil angegeben. Es ſcheinet aber doch, daß es noch patriotiſche Männer giebt, welche dem gänzlichen Verfall unſerer Muttersprache [...] vorzubeugen ſuchen.”

⁴ Kramérius, Matěj Václav: *Slawný Národe Slowanký! In Kramérius, Matěj Václav (ed.). Letopisowé Trojanſſtj. To geſt: Wypſánj deſjýtileté wálky Řekú s Králem Pryamem; též obleženj y zrádného dobytj, a wywráčenj přeſlawného w ſwětě měſta Trojanſkého pro Králownu Helenu*. Prague: Česká expedice, 1790, f. 2r.

⁵ Rulík, Jan: *Sláwa a Wýbornost Gazyka Čejkého*. Prague: Česká expedice, 1792, p. 35–36, 43–45.

⁶ Rautenkranc, Josef: *Pročby ſe mělo w hlawnjch ſkolách králowſtwj Čelkého wčiti také čeſky a čeſtině. Hlaſatel Čejký. Spis čtwtletnj k proſpěchu a potěſſenj wſſech wlaſtenců wydaný od Jana Negedlého, cýf. král. Raddy, Doktora Práw, a cýf. král. řádného weřegného Profesora Literatury Čejké na wyſokých ſſkolách Pražſkých. Djl prwnj. Čtwtý ročnj běh*. Prague: František Jeřábek, 1818, p. 89.

⁷ Tomsa, František Jan: *Über die Veränderungen der čechiſchen Sprache, nebst einer čechiſchen Chreſtomathie ſeit dem dreizehnten Jahrhuderte biſ jetzt*. Prague: František Jan Tomsa, 1805, p. 5–8.

⁸ Timofeev, Dmitriy: *Jazyk čeſkých knih historiografických zápisků “dlouhého” 18. století*. Unpublished dissertation. Prague: Univerzita Karlova, 2018, p. 11–19. Available at <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/101622/>> [cited on August 30, 2021].

⁹ Jungmann, Josef: *Historie literatury čeſké aneb Saustawný přehled spisů čeſkých s krátkau histori j národu, oſwícenj a gazyka*. Prague: Antonín Straširypka, 1825, p. 492.

¹⁰ Bezděková, Zdeňka: *Stará literatura čeſká*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, p. 113.

¹¹ Vondrák, Václav: *Vývoj ſoučasného ſpisovného čeſkého jazyka*. Brno: Filoſofická fakulta, 1926, p. 36.

¹² Šembera, Alois Vojtěch: *Dějiny řeči a literatury čeſké*. Wien: Alois Vojtěch Šembera, 1869, p. 74, 79–81.

¹³ Vlček, Jaroslav: *Dějiny čeſké literatury I*. Prague: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, p. 463.

“dark age”¹⁴ full of “inferior folk elements”.¹⁵ Hence, the whole cultural era was almost entirely excluded from the nation’s collective memory. Furthermore, the gravest cause for this exclusion seems to be the victory of the House of Habsburg in its political war against the Roman Catholic Church over intellectual dominance in the Hereditary lands.

It would not be an exaggeration to declare that the Roman Church took control over cultural and educational institutions in Bohemia, Moravia and Silesia after the Thirty Years War. The most potent Catholic congregation was the Society of Jesus. The Jesuits ran Charles-Ferdinand University in Prague¹⁶ and nearly half of the gymnasia.¹⁷ They also owned the publishing facility of the university, which was the biggest printing house in Bohemia.¹⁸ The Order of Piarists administrated the majority of the primary schools and a dozen of gymnasia.¹⁹ The role of some other congregations, for example, the Dominican Order or the Premonstrate Order, also was not insignificant.²⁰ Data concerning publishing activity in the Czech lands show that up to the 1770s, Catholic

¹⁴ Cuřín, František: *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, p. 117.

¹⁵ Bečka, Josef Václav: Barokní čeština. *Časopis pro moderní filologii*, vol. 29, №1, 1946, p. 82–84.

¹⁶ Čornejová, Ivana: Správní a institucionální vývoj pražské univerzity. (Vztah univerzity k panovníkovi, státním a zemským orgánům). In Čornejová, Ivana (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. Díl 2. 1622–1802*. Prague: Karolinum, 1996, p. 27–45.

¹⁷ Bartůšek, Václav: Školy a jejich knihovny v 17. a 18. století v českých zemích. In Adamitis, Zuzana; Paličková, Tereza (eds.). *Manu propria... Sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Aleny Richterové, CSc.* Prague: Národní knihovna České republiky, 2012, p. 122–124; Kadner, Otakár: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1929, p. 58–59; Šafránek, Jan: *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek, r. 862–1848*. Prague: Matice česká; František Řivnáč, 1913, p. 109–110.

¹⁸ Koldová, Monika: Jezuitská tiskárna v Praze (1635–1773) a porovnání jejího fungování s jezuitskými tiskárnami v okolních zemích. In Krušínský, Rostislav (ed.). *Problematika historických a olomouckých knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: Sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13.–14. listopadu 2006*. Brno: Vědecká knihovna v Olomouci, 2008, p. 246–252.

¹⁹ Bartůšek, Václav: Školy a jejich knihovny v 17. a 18. století v českých zemích, p. 122–124; Garkischová, Kamila: Působení piaristů v Berouně. In Čornejová, Ivana (ed.). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Prague: Scriptorium, 2003, p. 96–97; Kolejka, Josef: Organizace a učební programy řádových škol 1566–1773. Z dějin gymnaziálního vzdělávání na Moravě a ve Slezsku II. *Časopis Matice moravské*, vol. 115, №1, 1996, p. 99; Šafránek, Jan: *Školy české*, p. 110–115.

²⁰ Bartůšek, Václav: Školy a jejich knihovny v 17. a 18. století v českých zemích, p. 122–124; Černušák, Tomáš: Dominikánské řádové školství na Moravě v 17. a 18. století ve světle pramenů z Moravského zemského archivu v Brně. *Vlastivědný věstník moravský*, vol. 58, №1, 2006, p. 42–44; Kuchařová, Hedvika: *Premonstrátská kolej*

institutions were the main clients of the publishers.²¹ At the time mentioned, 60 to 70 % of Bohemian prints in private libraries were religious content.²² The Catholic Church representatives also wrote many manuscripts that emerged before 1765.²³

This situation occurred due to the ongoing financial turmoil in the Monarchy that has left the Crown without resources sufficient to compete with the Church. Czech cities were struggling to strike back from the losses of the Thirty Years War, and the Habsburgs were constantly drowning in the military and hereditary conflicts.²⁴ Thus, the Catholic Church became the cultural monopolist in the Czech lands without a fierce rival for most of the 18th century.

Nevertheless, the Habsburgs tried to use every opportunity to gain power over the intellectual life of their subjects. Already in 1740, right after her ascension, Maria Theresa undertook several measures to restrain the influence of the Jesuits at the Prague university.²⁵ The reform of pre-university education has started in the 1760s and was finished after the dissolution of the Society of Jesus in 1773. Since then, all the schools had to follow the curriculum provided by Maria Theresa and became directly subjected to newly established state officers.²⁶ The former

Norbertinum v Praze. Alternativy univerzitního vzdělání v 17. a 18. století. Prague: Casablanca, 2011; Šafránek, Jan: *Školy české*, p. 109.

²¹ Mañas, Vladimír: Tištěná produkce náboženských bratrstev. In Mañas, Vladimír; Orlita, Zdeněk; Potůčková, Martina (eds.). *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, p. 44–46; Pokorný, Jiří; Wögerbauer, Michael: Barockenbuchkultur in den Böhmischen Ländern. In Gastgeber, Christian; Klecker, Elisabeth (eds.). *Barock*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 2015, p. 388.

²² Pokorný, Jiří: Die Literaturproduktion in Böhmen im 18. Jahrhundert und die Stellung der tschechischen Literatur in den Bibliotheken Prager Bürger. In Frimmel, Johannes; Wögerbauer, Michael (eds.). *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009, p. 132.

²³ Timofejev, Dmitrij: Původci a čtenáři rukopisné produkce z Čech. Příspěvek k dějinám vzdělanosti v “dlouhém” 18. století. *Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století*, vol. 7, No1, 2017, p. 82–94.

²⁴ Grulich, Josef: *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008, p. 118–146; Maur, Eduard: Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku. Třicetiletá válka. In Fialová, Ludmila; Horská, Pavla; Kučera, Milan; Maur, Eduard; Musil, Jiří; Stloukal, Milan. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Prague: Mladá fronta, 1998, p. 75–132; Placht, Otto: *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Prague: Československá akademie věd, 1957, p. 122, 159–179.

²⁵ Čornejová, Ivana: Správní a institucionální vývoj pražské univerzity, p. 45–50.

²⁶ Bělina, Pavel: Mezi reformou a revolucí. In Bělina, Pavel; Kaše, Jiří; Kučera, Jan Pavel. *Velké dějiny zemí koruny české X. 1740–1792*. Prague; Litomyšl: Paseka,

Jesuit printing facility was turned into the main printery of Bohemian schoolbooks.²⁷ The Crown became the most reliable customer of the publishing houses.²⁸ By 1790, the number of religious works had dropped almost 50 %, and this tendency continued into the 19th century.²⁹

One crucial yet never officially admitted political instrument of the Habsburgs in their struggle with the Church was the so-called vernacularisation project (sometimes referred to as “delatinization”).³⁰ When Catholic orders had the main cultural facilities in their hands, the most common language of Bohemian and Moravian written production was Latin.³¹ On the contrary, cultural reforms provided by Maria Theresa and especially Joseph II were, among other things, focused on reducing the role of Latin in public life and on replacing it with German or Czech.³²

2001, p. 259–263; Grimm, Gerald: *Die Schulreform Maria Theresias 1747–1775. Das österreichische Gymnasium zwischen Standesschule und allgemeinbildender Lehranstalt im Spannungsfeld von Ordensschulwesen, thesesianischem Reformabsolutismus und Aufklärungspädagogik*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Peter Lang, 1987, p. 366–367; Hanzal, Josef: Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848. *Sborník archivních prací*, vol. 24, №2, 1976, p. 225; van Horn Melton, James: *Absolutism and the Eighteenth-Century Origins of Compulsory Schooling in Prussia and Austria*. Cambridge; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1988, p. 214–224.

²⁷ Polák, Karel: *Třemi stoletími. Stručné dějiny Státního pedagogického nakladatelství*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, p. 11–13.

²⁸ Wögerbauer, Michael: Četbou k občanské společnosti. Knižní kultura a četba v Praze 1780–1800. In Svatošová, Hana (ed.). *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800. Publikace k výstavě. Clam-Gallasův Palác, 21. listopadu 2006 — 28. ledna 2007*. Prague: Archiv hlavního města Prahy, 2006, p. 85–86.

²⁹ Pokorný, Jiří: Die Literaturproduktion in Böhmen im 18. Jahrhundert, p. 132; Wögerbauer, Michael: “Jeho prozatímním zaměstnáním je psát romány”. Zrod a zkáza profesionálního spisovatelství v Čechách kolem roku 1800. In Bren, Tomáš; Janáček, Pavel (eds.). *“O slušnou odměnu bude pečováno...” Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století*. Prague: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2009, p. 22.

³⁰ Petrbock, Václav; Wögerbauer, Michael: Literatura duplex. Koncept české a německé literatury v Praze v poslední čtvrtině 18. století. In Svatošová, Hana (ed.). *Praha Mozartova*, p. 71–73; Wögerbauer, Michael: Vernakularizace - alternativa ke konceptu národního obrození? *Česká literatura. Časopis pro literární vědu*, vol. 56, №4, 2008, p. 461–482.

³¹ Jiří Pokorný, Michael Wögerbauer: Barockenbuchkultur in den Böhmischen Ländern, p. 388; Voit, Petr: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Prague: Libri, 2006, p. 184.

³² Timofejev, Dmitrij: “...čeština ve většině okresů země je stále ještě nezbytná...” Existoval jazykový program v nařízeních Josefa II. pro země Koruny české? *Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století*, vol. 3, №1, 2013, p. 69–81; Wögerbauer, Michael: 1749–1801. V zájmu rozumu a spásy duše. Literární cenzura mezi proti-

It is not an overstatement to say that Czech-writing Romantic nationalists, who later became to be known as “National Revivalists”, were to a large extent, explicitly or implicitly, contributing to this Theresian and Josephine vernacularisation program.³³ Moreover, their judgments concerning written production of the late 17th century and most of the 18th century (which was, as already mentioned, mostly Catholic) shall be interpreted not as academic criticism but as political statements that emerged in the cultural war.

As an example of such a statement, it is worth quoting Václav Thám, a high-profile Revivalist poet. In his manifest introduction to a representative compilation of Czech Humanist and Enlightened poems and translations published in 1785, Thám, among other things, claims: “The Jesuits have changed [...] our Czech language into their Jesuit language, hideous and full of freaky words.”³⁴ Nevertheless, the reader is given neither closer details of what “the Jesuit language” is nor its illustration. One could suggest that Thám means rhetorical rules taught at the Jesuit gymnasias.³⁵ However, these stylistic means and patterns were deeply rooted in Humanist poetics,³⁶ and Thám praises Humanist authors on

reformací a osvícenstvím. In Wögerbauer, Michael; Piša, Petr; Šamál, Petr; Janáček, Pavel (eds.). *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749–2014. Svazek I. 1749–1938*. Prague: Academia; Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015, p. 72; Kadner, Otakár: *Vývoj a dnešní soustava školství*, p. 65–67; Mrzena, Jan; Štverák, Vladimír (eds.): *Felbiger a Kindermann. Reformátoři lidového školství*. Prague; Jihlava: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, p. 79; Novotný, Miroslav: *Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí*. In Lorman, Jaroslav; Tinková, Daniela (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Prague: Casablanca, 2008, p. 150; van Horn Melton, James: *Absolutism and the Eighteenth-Century Origins of Compulsory Schooling*, p. 224–229.

³³ Wögerbauer, Michael: *Vlastenecká literatura a její dva proudy. Tři sondy ke vzniku novějších literatur v Praze v letech 1760–1820*. In Karlová, Štěpánka; Lišková, Veronika; Stočes, Jiří (eds.). *Historická dílna I: sborník příspěvků přednesených v roce 2006*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2006, p. 109–118; Wögerbauer, Michael: *Vernakularizace - alternativa ke konceptu národního obrození?*, p. 473–477.

³⁴ Thám, Václav: *Předmluva*. In Thám, Václav (ed.). *Bájně w řeči vázané*. Prague: U Rosenmüllerských dědiců, 1785, f. A3rv.

³⁵ Bobková-Valentová, Kateřina: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Prague: Karolinum, 2006, p. 77–86; Svatoš, Martin: “Ars rhetorica” a “ars combinatoria” v podání jezuitského kazatele Caspara Knittela. In Chroust, Václav; Buršíková, Zdenka; Viták, Karel (eds.). *Milovníkům slova Božího k potěšení a užitečnému pobavení. Barokní jezuitské Klatovy 2016 - Sborník příspěvků*. Klatovy: Město Klatovy, 2016, p. 135–139.

³⁶ Compare, for example, Melanchton, Philipp: *Philippi Melanchtonis de rhetorica libri tres*. Basel: Johannes Frobenius, 1519, p. 120–131 and SUÁREZ, Cyprian: *DE ARTE RHETORICA LIBRI TRES EX Aristotele, Cicerone & Quintiliano praecipue deprompti*. Seville: Ex officina Alphonsi Escruiani, 1569, f. 42r–60r.

the same page, where he attacks the Jesuits.³⁷ So, the only “open accusation” Thám has against the written culture of the Early Modern era is that the Society of Jesus dominated it. Indeed, if Thám had had any other argument proving the antecedent literary production worthless, he did not find it necessary enough to be included in his progressive Revivalist text. Furthermore, that enables us to view Thám’s manifesto not as an aesthetic essay but as a political pamphlet of a Czech nationalist aimed against the long-gone cultural hegemony of Catholic institutions.

The same characteristics may be applied to Čenský’s laments about the “empty plain” of the 18th century Czech literature recalled at the beginning of my paper. Čenský starts with listing the most published types of books (“a prayer book, [...] a catechism, a Book of Psalms, a hymnal, a fragmented Church history, [...] some grammar [...] basics, [...] a textbook or a workbook”) and ends with scoffing over their “clumsy [...] language”, “spelling with no rhyme or reason”, as well as “a monstrous construct which one could barely call vocabulary”, though ostentatiously does not bother to prove his own words with at least one sample of the “inconsistent mix of words and ugly phrases” he assaults.³⁸ Moreover, by no coincidence, all genres named by Čenský are widely elaborated by Catholic authors.

Although the Romantic nationalist discourse of the “degenerate era” of the 18th century written culture had no sufficient grounds, it fell on the fertile soil of the Late Modern Czech society and was received exceptionally positively and almost absolutely non-critically by contemporary intellectuals and their successors down to our days.³⁹ The impact of the post-Jungmann narrative is so strong that even a public linguist and the Institute of the Czech National Corpus deputy head, in an interview held as recently as January 2019 has claimed, that the Early Modern Czech by the mid-19th century was no less than a dead language.⁴⁰

The fascinating story of how the Revivalists have reframed the evolution of the Czech language and Bohemian literature in the 17th and 18th centuries by execrating the works of their cultural enemies as artistically inferior is still not adequately studied and deserves more profound anal-

³⁷ Thám, Václav: *Předmluva*, f. A2v–A3r.

³⁸ Čenský, Ferdinand: *K dějinám řeči a literatury české*, p. 81.

³⁹ Timofeev, Dmitriy: *Jazyk českých knih historiografických zápisků “dlouhého” 18. století*, p. 19–27.

⁴⁰ Cvrček, Václav: Na začátku spisovné češtiny byl dvě stě let mrtvý jazyk, říká lingvista, který jde proti proudu. Nová Pravidla už možná nebudou. Rozhovor s Lenkou Vrtíškovou Nejezchlebovou. *Deník N*, January 22, 2019. Available at <<https://denikn.cz/53753/na-zacatku-spisovne-cestiny-byl-dve-ste-let-mrtvy-jazyk-rika-lingvista-ktery-jde-proti-proudu-nova-pravidla-uz-mozna-nebudou/>> [cited on August 12, 2019].

ysis.⁴¹ Nevertheless, this Romantic nationalist version of the past is also an obstacle for those who deal with the 18th century Bohemian written culture: We do not have many classical academic works to base upon, and in a certain way, we have to build up the history anew in reliance on the materials and databases at hands. The following chapters of the paper present several latest contributions and approaches focused not merely on reviewing the Revivalist paradigms but especially on establishing the new ones, namely in diachronic linguistics, literary criticism and manuscript studies.

Early Modern Czech and its Metalinguistic Background

The main target for criticism of the Early Modern Czech used to be the alleged large-scale melange of codified written and loose colloquial language. The complete register of the “signs of decline” was offered by Bohuslav Havránek in his essential work “The Development of the Written Czech Language”. Havránek named the wide usage of the “colloquial” diphthong /ej/ replacing the “written” vowel /ý/, the narrow “spoken” vowel /i/ instead of the “codified” /é/, nonsystematic diphthongisation of the “bookish” vowel /û/ to /ou/, the predominance of the “vulgar” prosthetic consonant /v/ in words with the initial /o/, unmatched participles, abundant common words, loans and dialectisms, as well as several minor morphological features.⁴²

Despite the main disadvantage of Havránek’s paper, which resides in the lack of any quantitative data proving author’s statements, the core point of his argument is notionally correct: Many texts published throughout the late 17th century and most of the 18th century contain elements that were qualified as colloquial, vulgar or for whatever reason inappropriate in the written language by the academics of the 19th and 20th centuries. However, what is missing, is the explanation of what exactly entitles us to apply the criteria of the Late Modern era to the Early Modern production. The seemingly obvious question of whether these elements were perceived as inferior by the contemporary “language managers” was clearly articulated for the first time only in the 1990s by Alex-

⁴¹ The main points concerning this topic are specified in Andrllová Fidlerová, Alena: Barokní čeština v prvních třech čtvrtinách 18. století. In Dittmann, Robert; Uličný, Oldřich (eds.). *Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, p. 111–112.

⁴² Havránek, Bohuslav: Vývoj spisovného jazyka českého. In Hujer, Oldřich (ed.). *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1936, p. 64–72; Havránek, Bohuslav: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, p. 71–77.

ander Stich,⁴³ and the eloquent way to answer it was shown by Ondřej Koupil more than ten years later. Koupil has accomplished an excellent task in gaining and analysing comprehensive information about the Early Modern theoretical works and handbooks dealing with Czech⁴⁴ but has also initiated an open-source library of the Czech language-related literature from the 15th century till the year 1900.⁴⁵ This internet database supported by annotations and comments allows researchers to follow the development of cultural perception of any given graphical or language unit by the intellectuals for centuries.

The mentioned online library was for the first time fully applied in a dissertation by the Brno academist Marta Šimečková holding the title *Czech Phonology: 16th to 18th Centuries*. Šimečková is focused on four phonological features of the Early Modern Czech stressed by Havránek, namely diphthongization /ȳ/ > /ej/ and /ú/ > /ou/, transformation /é/ > /í/, as well as prothesis /v/ + /o/. She followed their occurrence in the corpus of 103 old prints and, among other things, confronted her results with the contemporary views on the issue. Her research shows that the linguistic authorities of the 17th and 18th centuries have often accepted an extent of phonological variability that was not seen as a sign of colloquiality. These tolerated features included lexicalized phonological versions of the chosen word roots, as well as some endings (e. g. mlejn, pejcha, milostnej; oučastný, oud, ouroda; vorati, vótep; tý synný klysný, lahodný dobrý kousky).⁴⁶ Thus, Šimečková's conclusions, alongside her quantitative analysis of texts, proved the older statements condemning "spoken" phonological elements in the Early Modern production to be ahistorical.

The paragraphs of the old grammar books concerning morphology are explored in the dissertation "Language of Czech Books of Historio-

⁴³ Stich, Alexandr: O počátcích moderní spisovné češtiny. *Naše řeč*, vol. 74, №2, 1991, p. 57–62; Stich, Alexandr: Česká spisovnost a nespisovnost - kořeny a přítomnost. (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In Jančáková, Jana; Komárek, Miroslav; Uličný, Oldřich (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Prague: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, p. 49–56.

⁴⁴ Koupil, Ondřej: *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. Prague: Karolinum, 2007; Koupil, Ondřej: *Grammatyka česká. Mluvnice češtiny v 16. až 19. století (katalog výstavy)*. Prague: Akropolis, 2015.

⁴⁵ Koupil, Ondřej (ed.): *Modul digitalizovaných mluvnic - charakteristiky 84 mluvnic*. Prague: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., oddělení vývoje jazyka, 2015–2019. Available at <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie>> [cited on August 12, 2019].

⁴⁶ Šimečková, Marta: *Hláskosloví v češtině 16.–18. století*. Unpublished dissertation. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2016, p. 59–70, 75–81, 103–111, 116–122, 156–170, 175–180, 215–227.

graphic Notes from the ‘Long’ 18th Century”, dedicated to original Bohemian manuscripts. It demonstrates that from the late 16th century till at least the 1770s, the theorists of Czech tended to recommend the users of the written language to take advantage of an abundance of means it provides. This recommendation was employed, for example, for synonymous endings of several nouns classes, e. g. nominative masculine plural (angely, angelé, angelové), genitive masculine plural (Polákův, Poláků; přátelův, přátel), dative neuter plural (slovům, slovám), locative masculine plural (zemaních, zemanech), locative neuter plural (slovích, slovech) etc.⁴⁷ Hence, the variety of “common” and “formal” morphemes widely applied in almost all kinds of texts of the time (excluding the Bible and liturgical writings) might be viewed as a direct or indirect implementation of contemporary stylistic standards, and not the result of the authors’ inconsistency or ignorance. Furthermore, therefore, this paper openly suggests dismissing the Romantic nationalist hypothesis claiming that the “degenerate” items later penetrated the “codified written” Czech. Instead, it asserts, based on the linguistic reflections of the 17th and 18th centuries, that deliberate variability of different language elements has been the foundational feature of the Early Modern Czech. This system, however, was too sophisticated for the state-driven vernacularisation era attempting to democratise the cultural sphere; consequently, it was streamlined by the Revivalists and replaced by a new system labelled as “the language of the Golden Age”.

Examining contemporary linguistic discourse allows us to describe the development of the written form of language more profoundly than our predecessors did. Still, a more metalinguistic background should be considered while discussing language history. One issue often underappreciated by philologists is legal and legal-related context, which can be substantial even for studying the evolution of spelling.

Czech phonemes /č/ and /ř/ since the Middle Ages have been transcribed as digrams “cz”, “cž”, “rz”, “rž”, more rarely as “čž” and “řž”. Since the growth of printing started in the Czech lands around the mid-16th century, the typesetters have eventually replaced the digraphs with letters with diacritical marks “č” and “ř”.⁴⁸ However, the majority of the scribes was stuck to the digrammic spelling of “cz”, “rz”, or similar combinations up to the early 19th century, and this tendency used to be seen by the academy as “conservative traditionalist” or, contrarily, “customary

⁴⁷ Timofeev, Dmitriy: *Jazyk českých knih historiografických zápisků “dlouhého” 18. století*, p. 143–155.

⁴⁸ Porák, Jaroslav: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Prague: Univerzita Karlova v Praze, 1983, p. 21–27.

individual".⁴⁹ In the 1820s and especially in the 1830s, a massive shift has occurred to the usage of "č" and "ř" letters in the manuscripts, which Josef Jungmann interpreted as a result of the Revivalist printing activities and educational endeavour.⁵⁰ Notwithstanding, actual reasoning for the unification of the orthography of handwritten and printed books seems to be more likely the already mentioned Theresian and Josephine school reforms, namely the project of publishing unified wordbooks.⁵¹ The Enlightened primary school calligraphy concept was, among other things, aimed at simplifying the shape of writing,⁵² and diminishing the digraphs was just a matter of time. If a spelling book published in 1781, not long after the reforms have started, still contains the digrams (Czeska, Rzjmska Rzjsse),⁵³ in an almost identical abecedary from 1800, they are systematically replaced with letters with diacritical marks (Česká, Římská Říše).⁵⁴ That is to say, usage of "cz", "rz" and other combinations for the consonants /č/, /ř/ at the end of the 18th century was neither a sign of an individual style nor an adherence to the old scribe tradition, but a mere standard fixed in a schoolbook.⁵⁵

The new mainstream history of the Early Modern Czech interprets the results of the quantitative text analysis and the individual language characteristics within the framework of the metalinguistic environment, which includes intellectual reflections, legal acts, as well as social or

⁴⁹ Berger, Tilman: Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladě města Chrudimě. In Lunga, Radek; Petrbock, Václav; Tydlitát, Jan (eds.). *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27.–28. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1999, p. 59–60, 63–64.

⁵⁰ Jungmann, Josef: *Historie literatury české*, p. 492.

⁵¹ Činátl, Kamil: Čtenář - produkt osvícenské reformy školství. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny*, vol. 7, №1–2, 2005, p. 60–64; Kneblík, Michal: Školní fase - prameny pro dějiny výchovy a vzdělávání v 18. století. *Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, vol. 1, №2, 2011, p. 47–49; Madl, Claire: Organizace tisku učebnic v Čechách. Příspěvek k jedné tereziánské reformy. *Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století*, vol. 7, №1, 2017, p. 59–63.

⁵² Pleskalová, Jana; Kosek, Pavel: Obrozenský pravopis. In Karlík, Petr; Nekula, Marek; Pleskalová, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny; Brno: Masarykova univerzita, p. 1221.

⁵³ *Slabikář, obsahující w sobě Způsob, se dítky magj učiti Písmeny znáti, slabikowati, a číjti. Ku prospěchu Škoľ w Cýřářských Kráľowských Zemjch*. Prague: Tiskárna normální školy, 1781, p. 15.

⁵⁴ *Slabikář pro škoľy w cýřářských kráľowských zemjch*. Prague: Tiskárna normální školy, 1800, p. 9.

⁵⁵ Timofeev, Dmitriy: *Jazyk českých knih historiografických zápisků "dlouhého" 18. století*, p. 91–101, 116–119.

technological changes,⁵⁶ and thuswise differs from the previous paradigm, that was predominately based upon linguistic observations alongside with the cultural bias. Our current approach does not just re-evaluate several language phenomena but also points out that the role of the Habsburg state in the development of written Czech at the turn of the 18th and 19th centuries was no less than that of the Romantic nationalists themselves.

Early Modern Bohemical Literature and its Multilingual Integrity

The leading philological works of the 19th and 20th centuries introduced the Early Modern literary production of Bohemia, Moravia, and Silesia as divided into several “literatures” depending on the language a given author uses.⁵⁷ This way, an influential joint monograph published in 1933 as part of the book series Czechoslovak National History separates the Czech writings⁵⁸ from the German ones⁵⁹ and picks out the Polish-written texts from the Silesian region.⁶⁰ This language-based division was so deeply rooted in the Czech culture that even the recent schoolbooks, rightly questioning the classical canon, focus on the Czech-written production and largely avoid troubling the traditional approach.⁶¹

⁵⁶ Andrlová Fidlerová, Alena: Lexikální germanismy v životopisech českých exulantů usazených v Berlíně ve 2. polovině 18. století. In Nejedlý, Petr; Vajdllová, Miloslava (eds.). *Cesty slov*. Prague: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2012, p. 54–62.

⁵⁷ Wögerbauer, Michael: Filologie služebnicí národa? Poznámky k funkci velkých dějin literatury v Čechách 1882–1948. In Bláhová, Kateřina; Sládek, Ondřej (eds.). *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Prague: Academia, 2007, p. 186–193.

⁵⁸ Novák, Arne: Dějiny české literatury. In Novotný, Miroslav; Pražák, Albert (eds.). *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1933, p. 7–208.

⁵⁹ Kraus, Arnošt: Německá literatura na půdě ČSR. do roku 1848. In Novotný, Miroslav; Pražák, Albert (eds.). *Československá vlastivěda*, p. 297–324.

⁶⁰ Martinek, Vojtěch: Literatura polská. In Novotný, Miroslav; Pražák, Albert (eds.). *Československá vlastivěda*, p. 291–296.

⁶¹ Lehar, Jan: Baroko. In Holý, Jiří; Janáčková, Jaroslava; Lehár, Jan; Stich, Alexandr. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, p. 125–148; Stich, Alexandr: Rané obrození. In Holý, Jiří; Janáčková, Jaroslava; Lehár, Jan; Stich, Alexandr. *Česká literatura*, p. 151–176. The founder of language-based approach to literature in the Bohemian context was most probably Josef Dobrovský, see Petrbock, Václav: “Geben Sie uns eine Geschichte der böhmischen Sprache, ihren Fortgang und Kultur, und... vergessen Sie nicht zu klassifizieren”. Několik tezí

Nevertheless, the attempts to create different national kinds of literature of the Czech lands were destined to comprise contradictions. Since the Middle Ages, Bohemia, Moravia and Silesia have been multilingual areas, and their most prominent intellectuals were fluent at least in Latin and German.⁶² The controversy surrounding the inclusion of individual writers in the Czech pantheon is obvious. For example, in the preface to the *History of Czech Literature*, edited by Felix Vodička, we read that the literature of the late 18th and early 19th centuries “united the developing Czech Republic, the national culture and the popular masses”, but at the same time among the significant authors of the era there were such personalities as in German, the Christian journalist Augustin Zitte or the Piarist scholar Nikolaus Adaukt Voigt, who published only in Latin and German, and was quite far from the popular masses.⁶³

Some researchers throughout the 20th century have been reacting to this controversy by emphasising the impossibility to understand the Early Modern Czech literature without its contemporary German and Latin counterparts.⁶⁴ However, the well-defined academic view of the Bohemian writings of the time mentioned was not formulated until the 21st century, when Michael Wögerbauer and Václav Petrbok brought up the concept of vernacularisation and promoted the idea of *litteratura multiplex*, proposing the critical study of the texts written in different languages in the same cultural environment. Petrbok has noticed that in the Early Modern time and later, the language of a book had to do in the first place with the type and the function of the text, indeed rarely being a sign of the author’s identity and self-perception.⁶⁵ The definition of

k počátkům literární historiografie v českých zemích. In Lorman, Jaroslav; Tinková, Daniela (eds.). *Post tenebras spero lucem*, p. 392.

⁶² Nechutová, Jana: *Trium linguarum in Bohemia litterae. Česká literatura. Časopis pro literární vědu*, vol. 53, №1, 2005, p. 109–111; Petrbok, Václav: *Stýkání, neb potýkání? Z dějin česko-německo-rakouských literárních vztahů od Bílé hory do napoleonských válek*. Prague: Triáda, 2012, p. 27–55, 121–124; Sládek, Miloš: *Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žhavý článek pro vyvolání diskuze*. In: *Česká literatura. Časopis pro literární vědu*, vol. 53, №3, 2005, p. 309–317.

⁶³ Vodička, Felix (ed.): *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Prague: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, p. 24–28, 662, 665.

⁶⁴ Kraus, Arnošt Vilém: August Gottlieb Meißner. In Petrbok, Václav (ed.). *Arnošt Vilém Kraus (1859–1943) a počátky české germanobohemistiky*. Prague: Academia, 2016, p. 62; Peřina, Josef: *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století I (1780–1848)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1996, p. 4–17; Petráň, Josef et al. (ed.): *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Prague: Academia, 1990, p. 240–250.

⁶⁵ Petrbok, Václav: *Bilingualismus/Zweisprachigkeit als literarisches Phänomen in den böhmischen Ländern des ‚langen‘ 19. Jahrhunderts*. *Listy filologické*, vol. 137, № 1–2, 2014, S. 98–101.

vernacularisation, given by Wögerbauer at the end of the 18th century, interprets it as a process of transforming vernacular language into a tool of access to previously elite knowledge by less privileged social groups for whom this knowledge was unavailable. An integral approach to Czech literature follows the transformation of Latin culture into a vernacular culture and provides a vision of the linguistic reality of the Czech lands in a contextual perspective. It shows us the late 17th and the 18th centuries not as the time of the underdeveloped national cultures, but as periods of the fully developed “area cultures” that have not yet treated the paradigm of the language-based national wholes as fundamental and obligatory.⁶⁶

Interconnection between the supranational Latin culture and the domestic Czech culture is convincingly displayed in the study of an influential classical philologist Miloš Sládek dedicated to the Early Modern sermons. Sládek analyses the usage of Latin fragments in the Czech-written gospels and highlights several essential tendencies. Firstly, he follows the variety of ways for the employment of Latin: The quotes from the Vulgate Bible or classical poets are often paraphrased, remarkably changed or even loosely extended by a preacher, so they could better fit the topic of his speech, they might also emphasise the authority and the credibility of a quotation or a statement, increase the importance of a specific part of a sermon or simply alter the tempo of the exhortation and attract the attention of the audience. Then Sládek discusses the reasons for translating the Latin quotes into Czech and concludes that the priests issued from the public addressed in these cases. The popular preacher Ondřej de Waldt, in his countryside sermons, uses Latin moderately and most often explains the meaning of the citations, whereas, in his speeches pronounced in the monasteries, the fragments of *Biblia Vulgata* are much longer and never vernacularised. However, as the researcher proves, the Latin segments are highly significant in all cases and do not simply decorate the text.⁶⁷ The examined sermons were written by

⁶⁶ Wögerbauer, Michael: Vernakularizace - alternativa ke konceptu národního obrození?, p. 481–482.

⁶⁷ Sládek, Miloš: Kyticka oslavenci letmo trhaná aneb Několik poznámek ke koexistenci češtiny a latiny v českých kázáních raného novověku. In Förster, Josef; Kitzler, Petr; Petrbock, Václav; Svatošová, Hana (eds.). *Musarum Socius, jinak též Malý Slavnospis, to jest malá knížka studií ku cti slovního pana Dra Martina Svatoše, philomusa, znalce písemnictví českého & latinského doby pobělohorské, především pak spisků bratří Tovaryšstva Ježíšova neboli jesuitů, rovněž historie doby novější etc. etc., složená od jeho kolegů & přátel u příležitosti jeho jubilea & připravená k vydání na světlo Boží péči Josefa Förstera, Petra Kitzlera, Václava Petrbocka & Hany Svatošové*. Prague: Kabinet pro klasická studia, Filosofický ústav Akademie věd České republiky, 2011, p. 112–116.

the authors fluent in both languages and were meant for those listeners and readers who could understand the Latin Bible. In this regard, they can be seen as prototypical cases of explicitly bilingual texts that shall be perceived and studied solely and exclusively with bilingual integrity; otherwise, their interpretation will be ahistorical, and their understanding might occur dramatically incomplete.

Another relationship between texts and their implicit audience may be followed in cases of so-called self-translation when an author creates two language versions of the same literary piece: Dealing with the Early Modern Bohemian production, one could run into differences between the works referred to particular social groups. A representative revelation of this kind was made by Václav Petrbok while comparing forewords to the Czech and the German hymnals compiled by the famous Jesuit missionary Antonín Koniáš in the mid-18th century. In large part, the forewords are similar, but tellingly, the German version additionally stresses that the hymnal contains songs dedicated to the saints halloed “in the Czech lands and beyond” and was composed in respect of the time-honoured authentic sources; further Koniáš states, that the hymns included an appeal to “each and every one”, whereas the Czech version named the addressed readers “compatriots”. These distinctions led Petrbok to hypothesise that the German hymnal was not aimed only at the German-speaking Bohemians but was also meant as a missionary attempt to promote the Czech saints (and the Czech Jesuits) in the neighbouring German lands.⁶⁸ Furthermore, this conclusion would not have been possible without juxtaposing two seemingly identical texts written by the same author.

The typical approach of the speakers of Czech and German to “creative writing” emerged from the institutionalised aesthetical reforms of the late 18th century that resulted in the downfall of the Humanist and Baroque rhetorical principles and caused the decay of the Catholic Latin culture, also shall not be undervalued. The foundation for reforms mentioned was laid by a German theologian and philosopher, Karl Heinrich Seibt, who started the Chair of Fine Arts and Morals at the Prague University in 1763. Furthermore, it is crucial to focus that, despite the primary language of instruction at the university being German, the new concept of writing grounded in classicism was also applied for the Czech works. According to Michael Wögerbauer, Seibt recognised translation

⁶⁸ Petrbok, Václav: *Stýkání, neb potýkání?*, p. 104–106. The practice of self-translation in the Czech lands continued far into the 19th century, see Petrbok, Václav: *Selbstübersetzung als Ausdruck der literarischen Zweisprachigkeit in den böhmischen Ländern. Voraussetzung, Motive, Wirkung. Zeitschrift für interkulturelle Germanistik*, vol. 5, 2014, p. 103–116.

as the most effective teaching method and encouraged students to take an example from the authors of Antiquity and contemporary Northern German Anacreontic poets represented, for example, by Johann Gleim or Ewald Christian von Kleist. Since 1775 translations made by Seibt's disciples were being commercially published "in order to make up for a deficiency in the high-quality literature";⁶⁹ therefore, they could serve as guides to writing for those who did not go to university. So, although the Czech and the German authors later in the 19th century may have gone their ways, it is crucial to keep in mind that in the late 18th they used to graduate from the same school, and that is why the comparative stylistic and genre analysis of the works from the period described above is more fruitful than their separate study.

The newly establishing and quite quickly developing a view on the Early Modern literary works from the Czech lands is focused on examining the multilingual specificity of the Bohemian intellectual realm,⁷⁰ which was largely dismissed by the language-based Romantic nationalist paradigm. The area study helps us avoid the inconsistency of the older narrative, in which even the siblings could have been put on the different sides of the cultural barricade by the academy depending on the language and the topics they have chosen for their books.⁷¹ The research on the mutual aesthetical principles and patterns the Czech, German and Latin authors have been taught at the educational institutions provides reliable instruments to recognise similarities and differences between the texts written in the main land-languages. Moreover, the discussion concerning relationships between the originators of the writings, their audience and state agencies⁷² may substantially redefine the essential roles of the individual authors, the social and political factors in creating the history of Bohemian, Moravian and Silesian literature.

⁶⁹ Wögerbauer, Michael: Vlastenecká literatura a její dva proudy, p. 103–104, 112–113.

⁷⁰ Historia Litteraria within Bohemian Lands: From Balbín to Cerroni. In Förster, Josef; Podavka, Ondřej; Svatoš, Martin (eds.). *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*. Prague: Filosofia, 2015, p. 55–76.

⁷¹ Wögerbauer, Michael: Litteratura multiplex. In: Cerman, Ivo (ed.). *Habsburskové 1740–1918. Vznikání občanské společnosti*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, p. 106–107.

⁷² Wögerbauer, Michael; Piša, Petr; Šamál, Petr; Janáček, Pavel (eds.): *V obecném zájmu*, p. 61–219.

Early Modern Manuscript Culture and its Unexpected Development

Early Modern manuscripts were generally ignored by Romantic nationalist actors and Modern cultural historians, many of whom implicitly assumed that invention and expansion of printing has generally deprived the handwritten production of its significance.⁷³

The European scholars started perceiving manuscript culture of the 17th and 18th centuries as a specific study area only in the late 1990s;⁷⁴ this interest was reinforced after discovering that scribal copying was competitive with book-printing until the 19th century.⁷⁵ Charles University in Prague joined this research trend in 1998 by starting a unique project of creating a catalogue of all handwritten materials that emerged from the year 1600 to the 1820s deposited in the museums of the Bohemian historical region. Two volumes of the catalogue, published by now, contain records about 3298 items from 94 museums⁷⁶, and the upcoming third volume will bring over 1500 records more.⁷⁷ Their study gives remarkable pieces of evidence of the manuscript cultural evolution. It challenges the authoritative viewpoint that the sharp increase of interest in the Czech culture and language seen in the second half of the 18th century resulted from recent Revivalist scholar efforts supported by the local patriotic activists.⁷⁸

⁷³ See, for example, Chartier, Roger; Martin, Henri-Jean (eds.): *Histoire de l'édition française. Le livre conquérant. Du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle*. Paris: Promodis, 1989; Eisenstein Lewisohn, Elizabeth: *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and Cultural Transformations in Early Modern Europe*. New York: Cambridge University Press, 1979.

⁷⁴ Ezell, Margaret: *Social Authorship and the Advent of Print*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.

⁷⁵ Walsham, Alexandra; Crick, Julia Catherine: Introduction: Script, Print and History. In Walsham, Alexandra; Crick, Julia Catherine (eds.). *The Uses of Script and Print, 1300–1700*. New York: Cambridge University Press, 2004, p. 9.

⁷⁶ Linda, Jaromír; Stich, Alexandr; Fidlerová, Alena; Šulcková, Martina (eds.): *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl I/1, A–F. Díl I/2, H–J*. Prague: Karolinum, 2003; Fidlerová, Alena; Bekešová, Martina (eds.): *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl II/1, K–L. Díl II/2, M–O*. Prague: Karolinum, 2007.

⁷⁷ Andrlíková Fidlerová, Alena; Andrlí, Jan; Bernhardt, Tomáš; Těšínská Lomičková, Radka; Timofeyev, Dmitrij (eds.): *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl III/1, 2, P–Š*. Prague: Karolinum, 2021 (upcoming).

⁷⁸ Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge; London; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1985, p. 44; STICH, Alexandr: *Rané obrození*, p. 173–176.

One of the pioneers and the most prominent figure in exploring Bohemian handwritten production is Alena Andrlová Fidlerová, whose dissertation and subsequent papers reconstruct the complete picture of the development of the manuscript culture.⁷⁹ Her analysis surprisingly reflects the constant growth of the Bohemian manuscripts number since the very beginning of the 17th century, which becomes incredibly immense in the late 18th century. The manuscripts that emerged in the 18th century make up almost 85 % of the whole corpus of records, and on top of that, half of the total was written in the last decades of the century, after the year 1760 (see Graph 1). The published results of the research cover only the period up to the year 1800, but data available for the beginning of the 19th century prove the continuously growing trend.⁸⁰ Furthermore, the striking contrast between the late 18th century and the other periods concerned accents the uniqueness of the era at issue.

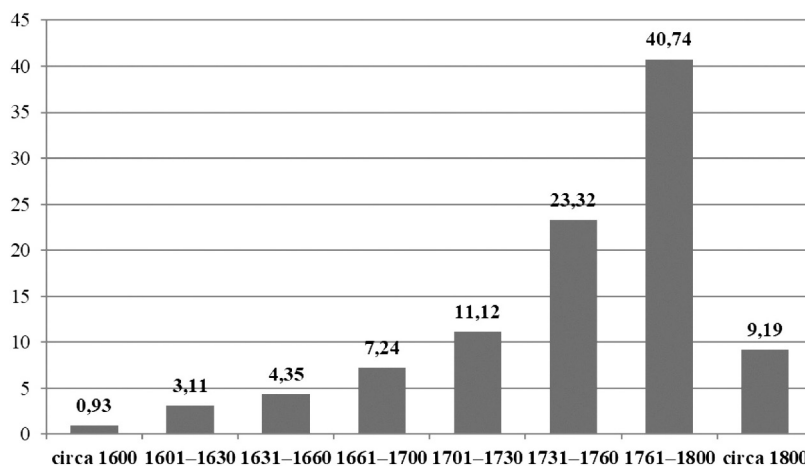
The most frequent type of Bohemian manuscripts turned out to be prayer books. Observations of their linguistic diversity revealed that from the 1760s to the end of the 1780s, the number of Czech and German manuscripts was essentially the same, but in 1790 and 1800, the number of Czech books had doubled compared to the previous decade. Czech texts began to dominate.⁸¹ Therefore, this quantitative growth of Czech-written manuscripts at the turn of the century went hand in hand with the quantitative growth of the Czech-written printed books, but at the same time was happening at a much faster rate.⁸²

⁷⁹ Fidlerová, Alena: *Raněnovověké rukopisy v českých muzeích a možnost jejich využití pro poznání českého jazyka a literatury 17. a 18. století*, Unpublished dissertation. Prague: Univerzita Karlova, 2008; Andrlová Fidlerová, Alena: Rukopisná kultura Čech 17. a 18. století v zrcadle muzejních sbírek. *Folia Historica Bohemica*, vol. 28, No1, 2013, p. 181–224; Andrlová Fidlerová, Alena: Popular Manuscript Prayer Books in Early Modern Bohemia. *Lingua Franca*, vol. 2, 2016. Available at <http://www.sharpweb.org/main/wp-content/uploads/2016/06/Fidlerova_Paper.pdf> [cited August 13, 2019].

⁸⁰ Andrlová Fidlerová, Alena: Rukopisná kultura Čech, p. 191.

⁸¹ Andrlová Fidlerová, Alena: Popular Manuscript Prayer Books, p. 15. It's also important to point out, that German was dominating in the other types of texts, for example, legal papers until the mid-19th century; see Berger, Tilman: *Zweisprachigkeit in den Ratsprotokollen von Chrudim (1750–1850)*. In Höhne, Steffen; Ohme, Andreas (eds.). *Prozesse kultureller Integration und Desintegration: Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 2005, s. 249–273.

⁸² For data on printed books see Ondřej Bláha: *Národní jazyky v české knižní produkci druhé poloviny 18. století*. *Historie — Otázky — Problémy*, vol. 9, No1, 2017, p. 67–72.

Graph 1. Growth in the percentage of Bohemian manuscripts in the 17th and the 18th centuries (undated manuscripts estimated to be within a third of a century)

To explain these phenomena, Alena Andrlová Fidlerová raises a suggestion that “the introduction of obligatory schooling during the 1770s resulted in greater increase in literacy among the Czech-speaking population”.⁸³ There is circumstantial evidence confirming this suggestion: Further analysis of the given corpus of records proves that the most active social group of authors and copiers of the Czech handwritten artefacts in the 18th century were teachers (see Graph 2). Moreover, over 80 % of all the teachers’ manuscripts have emerged between the years 1780 and 1800; over 70 % of them are written in Czech and about a half might be with certainty identified as commissioned work.⁸⁴

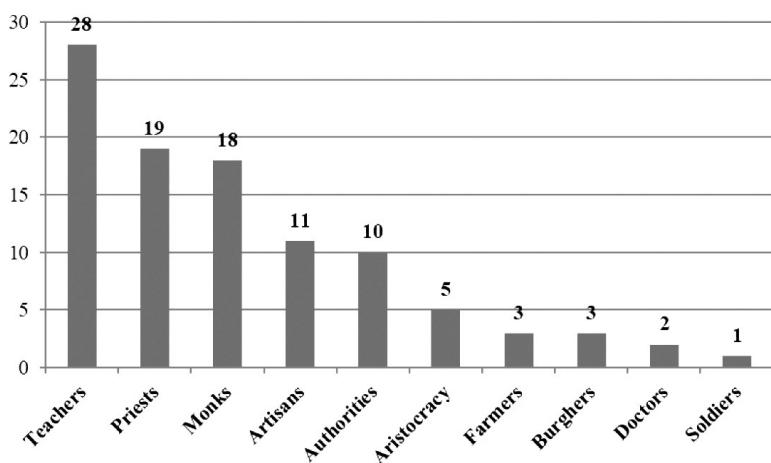
Hence, since the peak of the Czech manuscript culture is securely dated to the last decades of the 18th century. The leading creators of the handwritten production are state employees of the educational institutions; we hypothesise that the empowerment of Czech identity in the late 18th and the early 19th centuries was more likely an outcome of the explosion of literacy level initiated by the Theresian and Josephine school system reorganisation, than an effect of the Revivalist intellectuals’ popular and academic activities.

The profound research on the Early Modern manuscript culture in the Czech lands started only twenty years ago. The complete catalogue of Bohemian handwritten works is still not finished. The registration of Moravian and Silesian manuscripts has not yet started. However, the

⁸³ Andrlová Fidlerová, Alena: *Popular Manuscript Prayer Books*, p. 16.

⁸⁴ TimofeJev, Dmitrij: *Původci a čtenáři rukopisné produkce z Čech*, p. 84–86.

first conclusions demonstrate that the development of the manuscript culture in the 17th and 18th centuries was not so closely dependent on the evolution of book-printing but represented an individual process with its regularities and characteristics. Identifying its distinctive features requires continuously following the progress of manuscript culture, based upon more extensive databases structured by given areas or other external criteria throughout more extended periods. Thanks to this approach, we could enrich the cultural map of the Early Modern Czech lands and track the changes in the cultural habits and behaviour of a multilingual nation in the era of the Enlightenment revolutionary reforms.

Graph 2. Occupation of the originators of Bohemian manuscripts in the 18th century (in per cent)

Conclusion

This paper summarises recent trends concerning research on the Czech language, Bohemian literature and Bohemian manuscript culture in the Early Modern period, particularly in the 18th century. Apart from proposing a synopsis of several case studies that emerged in the last two decades, we confronted some new revelations with the Romantic nationalist version of Czech cultural history, which was established in the first half of the 19th century and became philological mainstream for almost 200 years.

The first part describes the vision of the Early Modern Bohemian written culture promoted by the Romantic nationalists, who tried to present it as a “degenerate” product with poor linguistic and literary qualities. This concept emerged in the late 18th century in the context of

a political war between the Habsburg state and the Catholic Orders over the intellectual dominance in the Hereditary lands, in which the Romantic nationalists openly criticised overwhelming Church-related printing activities and outmoded Humanist and Baroque principles of writing and implicitly supported Theresian and Josephine vernacularisation efforts. It is assumed that the political nature of the “degenerate era” concept might be proven by the fact that its propagators tended to emphasise the unworthiness of the Early Modern writings by stressing their Catholic character or pointing out several allegedly inferior features but generally avoided any quantitative data or discussions over text circumstances.

The second part deals with the new approach to the study of the Early Modern Czech focused on the analysis of linguistic data within the broad metalinguistic context of the time, mainly including contemporary views on the written language, its common usage and educational reforms. It demonstrates how the scholars following this approach have proved the long-preserved Romantic nationalist paradigm, which claimed that the codified written Czech of the Humanist Golden age was corrupted by the standard style spoken items, to be an ahistorical misinterpretation of the Early Modern language standard.

The third chapter introduces the current discourse of 18th century Bohemian, Moravian and Silesian literature. Contrary to the language-based romantic nationalist narrative supporting the contradictory idea of separate modern Czech, German and Latin “literatures”, the new concept was based on the premise that despite the multilingualism of the Czech lands, the intellectual culture was relatively homogeneous, rooted in the standard patterns of the educational system used by both native Czech and German-speaking authors. Furthermore, some texts written by bilingual authors cannot be adequately understood without knowing the linguistic background of their originators. Hence, today’s scholars suggest studying the Early Modern written production of the Czech lands as an integral multilingual phenomenon vernacularised only in the first decades of the 19th century by the impact of changing European cultural trends and Habsburg state reforms.

The last part briefly overviews the first revelations of newly established manuscript studies, which follow the development of manuscript culture by examining a comprehensive catalogue of Bohemian handwritten texts. It drew attention to the fact that the number of manuscripts increased throughout the 18th century in parallel with the number of printed books. It also suggested that since on the peak numbers in the 1790s, originators of handwritten texts were teachers and their commissioned work mainly was Catholic, the formerly stated growth of interest to the Czech literary production on the turn of the 18th and the 19th

centuries was most probably caused by school reorganisation measures provided by the Habsburgs than by secular philological and philosophical activities of the Romantic nationalist movement.

The concern was to demonstrate that studying Bohemian written culture in its entirety, considering its products and practices, and decisively Habsburg institutional settings,⁸⁵ is an effective way to reconsider the history of the Czech lands without political bias. Some of the approaches mentioned in the paper will be useful for similar research projects, especially in the Central- and Eastern-European areas historically characterised by ethnically and linguistically diverse populations with strong Romantic nationalist cultural traditions.

Moreover, despite all criticism of the Romantic nationalists for disregarding the historical reality and replacing it with mythology, their theoretical and practical efforts to save and protect the national heritage must be respected. Thanks to them, we have now the perfect opportunity to study and preserve our culture, every part of which is worth studying and worth preserving.

References

- “Historia Litteraria within Bohemian Lands: From Balbín to Cerroni”, in Förster J., Podavka O. Svatoš M. (eds.) *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*. Prague: Filosofia, 2015, pp. 53–77.
- Bartůšek V. “Školy a jejich knihovny v 17. a 18. století v českých zemích”, in Adamitis Z., Paličková T. (eds.) *Manu propria... Sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Aleny Richterové, CSc.* Prague: Národní knihovna České republiky, 2012, pp. 122–124.
- Bečka, J. V. *Barokní čeština*, “Časopis pro moderní filologii”, vol. 29, №1, 1946, pp. 82–84.
- Bělina P. “Mezi reformou a revolucí”, in Bělina P., Kaše J., Kučera, J. P. *Velké dějiny zemí koruny české X. 1740–1792*. Prague; Litomyšl: Paseka, 2001, pp. 259–263.
- Berger T. “Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladě města Chrudimě”, in Lunga, R., Petrbock V., Tydlitát J. (eds.) *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27.–28. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou*. Boskovice: Albert, 1999, pp. 43–78.
- Berger T. „Zweisprachigkeit in den Ratsprotokollen von Chrudim (1750–1850)“, in Höhne S., Ohme A. (eds.) *Prozesse kultureller Integration und Desintegration:*

⁸⁵ Chartier, Roger: Tři textové kultury. S Rogerem Chartierem o rukopisech, knihách a digitálních médiích. Rozhovor s Michaeliem Wögerbauerem a Richardem Müllerem. *Česká literatura. Časopis pro literární vědu*, vol. 65, №5, 2017, p. 728; Sorokin, David (2011): Afterword: The Enlightenment — Bohemian style? In Cerman, Ivo; Krueger, Rita; Reynolds, Susan (eds.). *The Enlightenment in Bohemia: Religion, Morality and Multiculturalism*. Oxford: Voltaire Foundation, p. 295.

- Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 2005, S. 249–273.
- Bezděková Z. *Stará literatura česká*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.
- Bláha O. *Národní jazyky v české knižní produkci druhé poloviny 18. století*, „Historie - Otázky — Problémy“, vol. 9, №1, 2017, pp. 66–75.
- Bobková-Valentová K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Prague: Karolinum, 2006.
- Čenský F. *K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století*, „Osvěta“, vol. 6, №1, 1876, pp. 81–98, 251–267.
- Černušák T. *Dominikánské řádové školství na Moravě v 17. a 18. století ve světle pramenů z Moravského zemského archivu v Brně*, „Vlastivědný věstník moravský“, vol. 58, №1, 2006, pp. 42–48.
- Chartier R. *Tři textové kultury. S Rogerem Chartierem o rukopisech, knihách a digitálních médiích. Rozhovor s Michaelem Wögerbauerem a Richardem Müllerem*, „Česká literatura. Časopis pro literární vědu“, vol. 65, №5, 2017, pp. 727–742.
- Chartier R., Martin H.-J. (eds.) *Histoire de l'édition française. Le livre conquérant. Du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle*. Paris: Promodis, 1989.
- Činátl, K. *Čtenář - produkt osvětské reformy školství*, „Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny“, vol. 7, №1–2, 2005, pp. 60–72.
- Čornejová I. „Správní a institucionální vývoj pražské univerzity. (Vztah univerzity k panovníkovi, státním a zemským orgánům)“, in Čornejová I. (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. Díl 2. 1622–1802*. Prague: Karolinum, 1996, pp. 23–56.
- Cuřín F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- Cvrček V. *Na začátku spisovné češtiny byl dvě stě let mrtvý jazyk, říká lingvista, který jde proti proudu. Nová Pravidla už možná nebudou. Rozhovor s Lenkou Vrtiškovou Nejezchlebovou*, „Deník N“, January 22, 2019. Available at <<https://denikn.cz/53753/na-zacatku-spisovne-cestiny-byl-dve-ste-let-mrtvy-jazyk-rika-lingvista-ktery-jde-proti-proudu-nova-pravidla-uz-mozna-nebudou/>> [cited on August 30, 2021].
- Eisenstein Lewisohn E. *The Printing Press as an Agent of Change. Communications and Cultural Transformations in Early Modern Europe*. New York: Cambridge University Press, 1979.
- Ezell M. *Social Authorship and the Advent of Print*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.
- Fidlerová A. „Barokní čeština v prvních třech čtvrtinách 18. Století“, in: Dittmann R., Uličný O. (eds.) *Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, pp. 64–112.
- Fidlerová A. „Lexikální germanismy v životopisech českých exulantů usazených v Berlíně ve 2. polovině 18. Století“, in: Nejedlý P., Vajdlová M. (eds.) *Cesty slov*. Prague: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2012, pp. 54–62.
- Fidlerová A. *Popular Manuscript Prayer Books in Early Modern Bohemia*, „Lingua Franca“, vol. 2, 2016. Available at <http://www.sharpweb.org/main/wp-content/uploads/2016/06/Fidlerova_Paper.pdf> [cited August 30, 2021].
- Fidlerová A. *Raněnovověké rukopisy v českých muzeích a možnost jejich využití pro poznání českého jazyka a literatury 17. a 18. století*, Unpublished dissertation. Prague: Univerzita Karlova, 2008.
- Fidlerová A. *Rukopisná kultura Čech 17. a 18. století v zrcadle muzejních sbírek*, „Folia Historica Bohemica“, vol. 28, №1, 2013, pp. 181–224.

- Fidlerová A., Andrlé J., Bernhardt T., Lomičková R., Timofejev D. (eds.) *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl III/1, 2, P-Š*. Prague: Karolinum, 2021 (upcoming).
- Fidlerová A., Bekešová M. (eds.) *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl II/1, K-L. Díl II/2, M-O*. Prague: Karolinum, 2007.
- Garkischová K. "Působení piaristů v Berouně", in Čornejová I. (ed.). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*. Prague: Scriptorium, 2003, pp. 96–110.
- Grimm G. *Die Schulreform Maria Theresias 1747–1775. Das österreichische Gymnasium zwischen Standesschule und allgemeinbildender Lehranstalt im Spannungsfeld von Ordensschulwesen, thesianischem Reformabsolutismus und Aufklärungs-pädagogik*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Peter Lang, 1987.
- Gruulich J. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008.
- Hanzal J. *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848*, „Sborník archivních prací“, vol. 24, №2, 1976, pp. 221–260.
- Havel Petr. C. a k. voják Ferdinand Čenský, "Historie a vojenství", vol. 43, №5, 1994, pp. 90–109.
- Havránek B. „Vývoj spisovného jazyka českého“, in Hujer O. (ed.) *Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1936, pp. 1–144.
- Havránek B. *Vývoj českého spisovného jazyka*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- Hroch M. *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge; London; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1985.
- Jungmann J. *Historie literatury české aneb Saustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, oswiceníj a gazyka*. Prague: Antonín Straširypka, 1825.
- Kadner O. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1929.
- Kneblík M. *Školní fase - prameny pro dějiny výchovy a vzdělávání v 18. Století*, "Corno-va: Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze", vol. 1, №2, 2011, pp. 39–50.
- Koldová M. "Jezuitská tiskárna v Praze (1635–1773) a porovnání jejího fungování s jezuitskými tiskárnami v okolních zemích", in Krušínský, Rostislav (ed.). *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: Sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13.–14. listopadu 2006*. Brno: Vědecká knihovna v Olomouci, 2008, pp. 245–254.
- Kolejka J. *Organizace a učební programy řádových škol 1566–1773. Z dějin gymnaziálního vzdělávání na Moravě a ve Slezsku II*, "Časopis Matice moravské", vol. 115, №1, 1996, p. 97–114.
- Koupil O. (ed.) *Modul digitalizovaných mluvnic - charakteristiky 84 mluvnic*. Prague: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., oddělení vývoje jazyka, 2015–2019. Available at <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie>> [cited on August 30, 2021].
- Koupil O. *Grammatyka česka. Mluvnice češtiny v 16. až 19. století (katalog výstavy)*. Prague: Akropolis, 2015.

- Koupil O. *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. Prague: Karolinum, 2007.
- Kramerius M. V. „Slawný Náróde Slowanšký!“, in Kramerius M. V. (ed.) *Letopisowé Trojanſtj. To geft: Wypſánj deſjýtileté wálky Řeků s Králem Pryamem; též obleženj y zrádného dobytj, a wywráčenj přeſlawného w ſwětě města Trojanſkého pro Králownu Helenu*. Prague: Česká expedice, 1790, f. 2rv.
- Kraus, A. „August Gottlieb Meißner“, in Petrbock V. (ed.) *Arnošt Vilém Kraus (1859–1943) a počátky české germanobohemistiky*. Prague: Academia, 2016, pp. 62–107.
- Kraus, A. „Německá literatura na půdě ČSR. do roku 1848“, in Novotný M., Pražák A. (eds.) *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1933, pp. 297–324.
- Kuchařová H. *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze. Alternativy univerzitního vzdělání v 17. a 18. století*. Prague: Casablanca, 2011.
- Lehar J. „Baroko“, in Holý J., Janáčková J., Lehár J., Stich A. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, pp. 125–148.
- Linda J., Stich A., Fidlerová A., Šulcková M. (eds.) *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách. Díl I/1, A–F. Díl I/2, H–J*. Prague: Karolinum, 2003.
- Madl C. *Organizace tisku učebnic v Čechách. Přizpůsobení jedné tereziánské reformy, „Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století“*, vol. 7, No 1, 2017, pp. 57–71.
- Mádrová K. *Pedagogové ve službách trůnu: Privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2015.
- Maňas V. „Tištěná produkce náboženských bratrstev“, in Maňas V., Orlita Z., Potůčková M. (eds.) *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2010, pp. 44–46.
- Martínek V. „Literatura polská“, in Novotný M., Pražák A. (eds.) *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Prague: Sfinx — Bohumil Janda, 1933, pp. 291–296.
- Maur E. „Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku. Třicetiletá válka“, in Fialová L., Horská P., Kučera M., Maur E., Musil J., Stloukal M. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Prague: Mladá fronta, 1998, pp. 75–132.
- Melancthon P. *Philippi Melancthonis de rhetorica libri tres*. Basel: Johannes Frobenius, 1519.
- Melton J. v. H. *Absolutism and the Eighteenth-Century Origins of Compulsory Schooling in Prussia and Austria*. Cambridge; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 1988.
- Mrzena J., Štverák V. *Felbiger a Kindermann. Reformátoři lidového školství*. Prague; Jihlava: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- Nechutová J. *Trium linguarum in Bohemia litterae*, „Česká literatura. Časopis pro literární vědu“, vol. 53, No 1, 2005, pp. 109–111.
- Novák A. „Dějiny české literatury“, in Novotný M., Pražák A. (eds.) *Československá vlastivěda. Díl VII. Písemnictví*. Prague: Sfinx - Bohumil Janda, 1933, pp. 7–208.
- Novotný M. „Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí“, in Lorman J., Tinková D. (eds.) *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Prague: Casablanca, 2008, pp. 148–163.
- Pelcl F. M. *Prag 1771, „Prager gelehrte Nachrichten“*. Prague: Wolfgang Gerle, 1771, pp. 362–364.
- Peřina J. *Přehledné dějiny vztahů české a německo-české literatury v 19. století I (1780–1848)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1996.

- Petraň J. et al. (ed.) *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*. Prague: Academia, 1990.
- Petrbok V. „Geben Sie uns eine Geschichte der böhmischen Sprache, ihren Fortgang und Kultur, und... vergessen Sie nicht zu klassifizieren“. Několik tezí k počátkům literární historiografie v českých zemích“, in Lorman J., Tinková D. (eds.) *Post tenebras spero lucem*, pp. 382–392.
- Petrbok V. *Bilingualismus/Zweisprachigkeit als literarisches Phänomenon in den böhmischen Ländern des 19. Jahrhunderts*, „Listy filologické“, vol. 137, № 1–2, 2014, pp. 97–107.
- Petrbok V. *Selbstübersetzung als Ausdruck der literarischen Zweisprachigkeit in den böhmischen Ländern. Voraussetzung, Motive, Wirkung*, „Zeitschrift für interkulturelle Germanistik“, vol. 5, 2014, pp. 103–116.
- Petrbok V. *Stýkání, neb potýkání? Z dějin česko-německo-rakouských literárních vztahů od Bílé hory do napoleonských válek*. Prague: Triáda, 2012.
- Petrbok V., Wögerbauer M. „Literatura duplex. Koncept české a německé literatury v Praze v poslední čtvrtině 18. století“, in Svatošová H. (ed.) *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800. Publikace k výstavě. Clam-Gallasův Palác, 21. listopadu 2006 – 28. ledna 2007*. Prague: Archiv hlavního města Prahy, 2006, pp. 70–81.
- Placht O. *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*. Prague: Československá akademie věd, 1957.
- Pokorný J. „Die Literaturproduktion in Böhmen im 18. Jahrhundert und die Stellung der tschechischen Literatur in den Bibliotheken Prager Bürger“, in Frimmel J., Wögerbauer M. (eds.) *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009, pp. 131–139.
- Pokorný J., Wögerbauer M. „Barocke Buchkultur in den Böhmisches Ländern“, in Gastgeber C., Klecker E. (eds) *Barock (= Geschichte der Buchkultur, 7)*. Graz: ADEVA, 2015, pp. 383–426.
- Polák K. *Třemi stoletími. Stručné dějiny Státního pedagogického nakladatelství*. Prague: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- Porák J. *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Prague: Univerzita Karlova v Praze, 1983.
- Rautenkranc J. *Pročby se mělo w hlawnych školách králowstwj Českého učiti také česky a češtině*, „Hlafatel Český. Spis čtvrtletnj k prospěchu a potěšení wšlech wlaštenců wydaný od Jana Negedlého, cýf. král. Raddy, Doktora Práw, a cýf. král. řádného veřejného Profesora Literatury České na wyfokých školách Pražských. Djl prwnj. Čtvrtý ročnj běh“. Prague: František Jeřábek, 1818, pp. 72–97.
- Rulík J. *Sláva a Výbornost Gazyka Českého*. Prague: Česká expedice, 1792.
- Šafránek J. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek, r. 862–1848*. Prague: Matice česká; František Řivnáč, 1913.
- Šembera A. V. *Dějiny řeči a literatury české*. Wien: Alois Vojtěch Šembera, 1869.
- Šimečková M. *Hláskosloví v češtině 16.–18. století*. Unpublished dissertation. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2016.
- Slabikář pro školy w cýsařských králowských zemjch*. Prague: Tiskárna normální školy, 1800.
- Slabikář, obsahující w sobě Způsob, se dítky magj učiti Písmeny znáti, slabikowati, a číjti. Ku prospěchu Škol w Cýsařských Králowských Zemjch*. Prague: Tiskárna normální školy, 1781.

- Sládek M. "Kytíčka oslavenci letmo trhaná aneb Několik poznámek ke koexistenci češtiny a latiny v českých kázáních raného novověku", in Förster J., Kitzler P., Petrbock V., Svatošová H. (eds.) *Musarum Socius, jinak též Malý Slavnospis, to jest malá knížka studií ku cti slovutného pana Dra Martina Svatoše, philomusa, znalce písemnictví českého & latinského doby pobělohorské, především pak spisků bratří Tovaryšstva Ježíšova neboli jesuitů, rovněž historie doby novější etc. etc., složená od jeho kolegů & přátel u příležitosti jeho jubilea & připravená k vydání na světlo Boží péči Josefa Förstera, Petra Kitzlera, Václava Petrbocka & Hany Svatošové*. Prague: Kabinet pro klasická studia, Filosofický ústav Akademie věd České republiky, 2011, pp. 111–125.
- Sládek M. *Ukotvenost a ukotvitelnost pojmu barok v českých literárních vodách aneb Žhavý článek pro vyvolání diskuze*, "Česká literatura. Časopis pro literární vědu", vol. 53, No3, 2005, pp. 309–317.
- Sorkin D. "Afterword: The Enlightenment — Bohemian style?", in Cerman I., Krueger R., Reynolds S. (eds.) *The Enlightenment in Bohemia: Religion, Morality and Multiculturalism*. Oxford: Voltaire Foundation, 2011, pp. 295–302.
- Stich A. "Česká spisovnost a nespisovnost — kořeny a přítomnost. (Naše postoje "k češtině 17. a 18. století)", in Jančáková J., Komárek M., Uličný O. (eds.) *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993*. Prague: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, pp. 49–56.
- Stich A. "Rané obrození", in Holý J., Janáčková J., Lehár J., Stich A. *Česká literatura od počátku k dnešku*. Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, pp. 151–176.
- Stich A. *O počátcích moderní spisovné češtiny*, "Naše řeč", vol. 74, No2, 1991, pp. 57–62.
- Suárez C. *DE ARTE RHETORICA LIBRI TRES EX Aristotele, Cicerone & Quintiliano praeceptis deprompti*. Seville: Ex officina Alphonsi Escruiani, 1569.
- Svatoš M. "'Ars rhetorica' a 'ars combinatoria' v podání jezuitského kazatele Caspara Knittela", in Chroust V., Buršíková Z., Viták K. (eds.) *Milovníkům slova Božího k potěšení a užitečnému pobavení. Barokní jezuitské Klatovy 2016 - Sborník příspěvků*. Klatovy: Město Klatovy, 2016, pp. 131–148.
- Thám V. "Předmluva", in Thám V. (ed.) *Báň w řeči wázané*. Prague: U Rosenmüllerových dědiců, 1785, f. A2r–A6v.
- Timofeev D. *Jazyk českých knih historiografických zápisů "dlouhého" 18. století*. Unpublished dissertation. Prague: Univerzita Karlova, 2018, p. 11–19. Available at <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/101622/>> [cited on August 30, 2021].
- Timofejev D. "...čeština ve většině okresů země je stále ještě nezbytná..." *Existoval jazykový program v nařízeních Josefa II. pro země Koruny české*, "Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století", vol. 3, No1, 2013, pp. 63–82.
- Timofejev D. *Původci a čtenáři rukopisné produkce z Čech. Příspěvek k dějinám vzdělanosti v "dlouhém" 18. století*, "Cornova: Revue České společnosti pro výzkum 18. století", vol. 7, No1, 2017, pp. 73–98.
- Tomsa F. J. *Über die Veränderungen der böhmischen Sprache, nebst einer böhmischen Chrestomathie seit dem dreizehnten Jahrhundert bis jetzt*. Prague: František Jan Tomsa, 1805.
- Vlček J. *Dějiny české literatury I*. Prague: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.
- Vodička F. (ed.) *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Prague: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.
- Voit P. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři*,

- nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod.* Prague: Libri, 2006.
- Vondrák V. *Vývoj současného spisovného českého jazyka.* Brno: Filosofická fakulta, 1926.
- Walsham A., Crick J. C. "Introduction: Script, Print and History", in Walsham A., Crick J. C. (eds.) *The Uses of Script and Print, 1300–1700*, New York: Cambridge University Press, 2004, pp. 1–28.
- Wögerbauer M. "‘Jeho prozatímním zaměstnáním je psát romány’. Zrod a zkáza profesionálního spisovatelství v Čechách kolem roku 1800", in Bren T., Janáček P. (eds.) *"O slušnou odměnu bude pečováno..." Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století.* Prague: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2009, pp. 19–38.
- Wögerbauer M. "1749–1801. V zájmu rozumu a spásy duše. Literární cenzura mezi protireformací a osvícenstvím", in Wögerbauer M., Piša P., Šamál P., Janáček P. (eds.) *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře. 1749–2014. Svazek I. 1749–1938.* Prague: Academia; Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015, pp. 61–161.
- Wögerbauer M. "Litteratura multiplex", in Cerman I. (ed.) *Habsburkové 1740–1918. Vznikání občanské společnosti.* Prague: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, pp. 91–108.
- Wögerbauer M. "Vlastenecká literatura a její dva proudy. Tři sondy ke vzniku novějších literatur v Praze v letech 1760–1820", in Karlová Š., Lišková V., Stočes J. (eds.) *Historická dílna I: sborník příspěvků přednesených v roce 2006.* Plzeň: Západočeská univerzita, 2006, pp. 98–121.
- Wögerbauer M. „Četbou k občanské společnosti. Knižní kultura a četba v Praze 1780–1800", in Svatošová H. (ed.) *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800. Publikace k výstavě. Clam-Gallasův Palác, 21. listopadu 2006 – 28. ledna 2007.* Prague: Archiv hlavního města Prahy, 2006, pp. 82–92.
- Wögerbauer M. „Filologie služebníci národa? Poznámky k funkci velkých dějin literatury v Čechách 1882–1948“, in Bláhová K., Sládek O. (eds.) *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie.* Prague: Academia, 2007, pp. 189–207.
- Wögerbauer M. *Vernakularizace - alternativa ke konceptu národního obrození?*, "Česká literatura. Časopis pro literární vědu", vol. 56, No. 4, 2008, pp. 461–490.